

Uægte børn versus ægte børn

Af Leif Christensen, 28. februar 2011

Uægte børn er et underligt begreb i vores tid, da børn jo nu engang er små mennesker af kød og blod, som jo ikke kan være andet end ægte mennesker, men det er et udtryk, der stammer helt tilbage til meget meget gammel tid og betegner børn, der er født uden for et ægteskab.

Ægte børn derimod er børn, der er født af forældre, der var gift i undfangelsesperioden, eller som - i hvert fald - blev gift med hinanden på et senere tidspunkt, og på den måde legitimerede børnene.

I ældre retssprog betegnes et forhold, hvor en kvinde levede sammen med en mand i et fast forhold uden at være gift med ham, som slegfred, forudsat at de dog kunne ægte hinanden lovligt. Muligvis har slegfredforhold været mere

almindelige i hedensk tid end senere, hvor kirken søgte at bekæmpe enhver kønslig forbindelse uden for ægteskabet.

Slegfredforhold medførte i modsætning til ægteskab ingen retsvirkninger for parterne, men en kvinde i slegfredforhold, som i tre vintre havde optrådt med en hustrus myndighed i huset, skulle ifølge Jyske Lov, 1. bog, kapitel 27, anses for mandens ægtehustru. Det kan ikke udelukkes, at bestemmelsen er blevet til under påvirkning fra kirken i dennes bestræbelser for at gøre ægteskabet til den eneste lovlige samlivsform mellem mand og kvinde. Bestemmelsen anvendtes i retspraksis så sent som i 1500-tallet.

Slegfredbørn var i middelalderen betegnelse for de børn, der var født i et slegfredforhold. Senere udvidedes begrebet til at omfatte alle børn, der var født uden for ægteskab med undtagelse af horebørn, dvs. børn avlet i hor (ægteskabsbrud).

Oprindelig har slegfredbørn næppe haft ringere retsstilling end ægtebørn. I forhold til moderen var det uden betydning, om et barn var ægtebarn eller slegfredbarn, idet et slegfredbarn arvede sin mor og moderens slægtninge, og de havde på deres side fuld arveret efter slegfredbarnet.

I 1100- og 1200-tallet blev slegfredbarnets retsstilling over for faderen forringet, formentlig pga. påvirkning fra kirken, idet det nu alene tilkom faderen at afgøre, om han ville anerkende barnet som sit. Anerkendelsen skete på tinge, ved at faderen lyste barnet i kuld og køn. Ved anerkendelsen kunne faderen give slegfredbarnet en livsgave eller indsætte barnet som sin livsarving. Ifølge landskabslovene (*love der blev nedskrevet i middelalderen og gjaldt i de enkelte retsområder i de nordiske lande*) og Christian 5.s Danske Lov arvede slegfredbørn kun halv lod i konkurrence med ægtebørn.

Fra 1200-tallet kunne slegfredbørn opnå ægtebarnsstatus, ved at forældrene indgik ægteskab, *legitimatio per subsequens matrimonium*, en retsregel, der indførtes i dansk ret under indflydelse fra kanonisk ret (Katolske Kirke).

I 1500- og 1600-tallet kunne uægte børn ikke blive præsteviet og var udelukket fra gilder og lav.

Den ældre lovgivning indeholdt ingen regler om forsørgelse af slegfredbørn, men denne opgave blev almindeligvis varetaget af moderen. Fra 1700-tallet blev faderen imidlertid efter retspraksis under påvirkning fra naturretten pålagt at bidrage til barnets forsørgelse, og denne pligt blev lovfæstet ved en forordning i 1763.

I gamle dage var det svært at skaffe sig et levebrød og stifte familie, samtidig med at 16-1700-tallet var et samfund, hvor mange indledte et seksuelt forhold før ægteskabet, og hvor et bryllup ofte skyldtes en graviditet. Men ofte var faderen ukendt (soldat, fremmede eller død af pest etc.) og resultatet blev således et barn født uden for ægteskabet. Den lidt afslappede holdning til den førægteskabelige seksuelle aktivitet førte oftere til det, der blev betegnet som et uægte barn.

I mange hundrede år var seksualiteten og det kristne ægteskab tæt knyttet til hinanden, og indtil det 19. århundrede var udøvelse af seksualiteten uden for de givne rammer ikke blot en synd, men en kriminel handling. Hvis to ugifte personer fik et barn sammen, blev det kaldt "lejermål", og loven forskrev både en gejstlig straf i form af et offentligt skriftemål i kirken og en verdslig straf i form af skyhøje bøder for forseelsen.



Tegning af Heather Spears

Når en ugift mor fik sit uægte barn døbt i kirken, skulle hun samtidig foran hele menigheden udlægge den rette barnefader. Sognepræsten noterede derefter hver enkelt uægte fødsel i sin kirkebog, og en gang om året indberettede han antallet og forældrenes navne til den lokale øvrighed.

På de private godser med sigt- og sagefaldsret (*ret til bøder, der idømmes i en retssag*) var det godsejeren, som havde pligt til at rejse sigtelse, når der blev begået et brud på loven, og det var samtidig også ham, der havde retten til eventuelle indtægter fra bøder. Det var godsforvalteren, som havde ansvaret for lejermålsbødernes inddrivelse på de private godser, og det var godsejeren, som nød godt af indtægten.

På krongods og i købstæderne havde kongen retten til bøderne, og den lokale øvrighed måtte hvert år svare for behandlingen af hver enkelt lejermålssag til det kongelige danske rentekammer.

Uægte børn som følge af ikke ægteskabeligt samvær var - ud fra en samfundsmæssig holdning - uacceptable. Det var som regel familien, der måtte tage sig af barnet og den økonomiske byrde, når samfundets net strammede sig om de unge ugifte par. Som regel var det børn af de fattigste gård- og husmænd, der endte med at få uægte børn, ligesom de ugifte fædre generelt var yngre end den gennemsnitlige førstegangsbredgom (ca. 30 år) og dermed ikke havde nået at lægge en startkapital til side.

Den ugifte mor - der fik en "horeunge" - var meget dårligt stillet i datidens samfund, specielt fordi hun ikke havde ret mange samfundsmæssige rettigheder uden en mand i huset, ej heller en indkomst. Så det endte som regel med at barnet blev sat i pleje, som en slags adoption, hos andre. Det er i de familier, vi finder børn med et forskelligt patronym (efternavn) end plejeforældrene og deres børn.

En far til et uægte barn var ikke altid let at finde. I ældre tid fandtes der kun en faderskabssag, hvis barnemoderen havde anlagt sagen. Hvis hun selv havde mulighed for at opfostre barnet uden hjælp, eller hvis hun fx ved privat overenskomst med barnefaderen havde fået et engangsbeløb, var der ikke nødvendigvis grund til at anlægge en sag. For det uægte barn havde alligevel ingen rettigheder til fx arv efter faderen.

Tidligere havde den ugifte mor således ikke nogen egentlig juridisk pligt til at afsløre, hvem der var far til dét barn, hun havde fået. Når myndighederne alligevel forsøgte at få kvinden til at udlægge en barnefader i fx 1600- og 1700-tallet, skal årsagen findes i moralske forhold. Begge parter havde syndet imod det sjette bud. Derfor skulle de gøre bod og i øvrigt også betale den såkaldte "lejermålsbøde". Kvinden kunne jo vanskeligt nægte, at hun havde født, hvorimod en udlagt barnefar kunne aflægge ed på, at det ikke var ham.

Ved gennemgang af forskellige kirkebøger, som bliver studeret i forbindelse med fx slægtsforskning, er det ikke sjældent at udtrykket uægte børn findes. Præsterne var gode til tydeligt at registrerer, at der var tale om uægte børn. Ofte står der endda, hvor moderen havde opholdt sig på 10-måneders dagen før fødslen, da det var den kommune, hvor barnet var undfanget, som skulle betale for barnets forsørgelse af deres fattigkasse, hvis moderen ikke kunne forsørge sit barn selv.

Tilbage i 1700- og 1800-tallet var en stor procentdel (*helt op til 10-12 %, og i nogle egne af landet helt op til 20 %*) af alle fødte børn født som uægte børn. Det var dog ikke alle, som voksede op som såkaldte uægte børn, da mange blev legitimeret i løbet af de første leveår ved, at moderen indgik et ægteskab enten med faderen eller en anden mand. Der var dog også en del børn, som voksede op hos deres moders forældre i den tro, at det var de rigtige forældre.

Faderen til et uægte barn kunne fra 1763 pålægges at betale et bidrag til barnets forsørgelse, men han kunne dog indtil 1919 afsværge sig faderskabet.

Fra 1937 blev det indført, at der kunne tages blodprøver for at fastslå faderskab til børn født uden for ægteskab. Lov af 7. maj 1937 ligestillede i højere grad børn i og uden for ægteskab, mens Lov af 18. maj 1960 om børns retsstilling helt ophævede sondringen. I perioden 1924-65 var børn uden for ægteskab under syv år sat under offentlig tilsyn.

Omkring år 1900 afløstes betegnelsen uægte børn af begrebet børn født uden for ægteskab.

Mens lovgivningen var utvetydig og hård, var den sociale praksis anderledes dobbelttydig. Tilbage blev dog en del børn, der måtte leve med den nedsættende betegnelse "uægte". Blandt de børn, som blev sat i pleje allerede som spæde, var spædbørnsdødeligheden blandt dem – helt op til 1960 – omkring det dobbelte af ægtebørns. Det formodedes, at det kunne skyldes den manglende brystmælk, hvorved barnet ikke fik den naturlige modstandskraft.

Forskellen mellem børn født i og uden for ægteskab, bl.a. i arvemæssig henseende, blev ophævet ved børnelovene fra 1937 for børn, der blev født efter 1.1.1938.

Når et barns forældre ikke var gift med hinanden ved barnets fødsel, havde moderen forældremyndigheden alene, uanset om forældrene boede sammen, men forældrene kunne aftale, at de skulle have fælles forældremyndighed og anmelde dette til statsamtet.

For børn født efter 30.6.2002 er denne registrering af faderskab yderligere automatiseret. Derved får den registrerede fader og moderen samme rettigheder i forhold til barnet som gifte forældre. Et barn født uden for ægteskab har i dag ligesom ægtebørn arveret efter begge forældre.

Lovgivningen:

Tiden indtil Danske Lov (før 1683)

Ægtebørn

Tidligt var barnets retlige stilling helt afhængig af forældrenes ægteskabelige status. Dette gjaldt også for spørgsmålet om forsørgelse (og dermed om bidrag). Efter landskabslovene havde fx ægtebørn ret til at blive forsørgt af forældrene.

Slegfredbørn og horebørn

Slegfredbørn var en mands børn med en frille eller konkubine, med hvem han levede sammen. Oprindeligt har slegfredbørn næppe været ringere stillet end ægtebørn, slet ikke, hvis faderen havde anerkendt barnet som sit. Slegfredbørn kunne ved jernbyrd udpege deres far, og faderen kunne antagelig ikke vilkårligt forringe den arveretlige stilling, der tilkom dem.

Horebørn var børn avlet ved et ulovligt samleje med krænkelse af den ægteskabelige troskabspligt. Var den ene af forældrene gift, den anden ugift, var barnet horebarn i forhold til den gifte af forældrene og slegfredbarn i forhold til den anden.

Landskabslovene indeholdt ikke regler om forsørgelse af slegfredbørn eller horebørn.

Danske Lov (efter 1683)

Ifølge Danske Lov fra 1683 var det strafbart at have samleje uden for ægteskab. Ved strafudmålingen kunne manden dømmes til ægteskab. Var manden allerede gift, eller påstod kvinden ikke dom til ægteskab, kunne manden dømmes til at yde et årligt underholdsbidrag til kvinden, og dette blev ofte fastsat under hensyntagen til størrelsen af kvindens udgifter til barnets forsørgelse.

En væsentlig grund til at skride ind over for løbsagtigheden var det forhold, at de børn, der kom ud af sådanne forbindelser, indebar et brud på den sociale orden, derved at barnet ikke fødtes ind i nogen social sammenhæng med materiel basis for at besørge og bekoste dets opvækst.

Forordning af 14. oktober 1763

Børn født uden for ægteskab

Da naturretens tanker vandt indpas i dansk ret, fastsattes egentlige regler om bidragspligt i forhold til børn født uden for ægteskab.

Forordning af 14. oktober 1763 om underholdspligt til børn født uden for ægteskab var sålydende:

»Fr. ang. at Faderen til et uægte Barn skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse og efter hans Formue erlægge i det mindste Halvdelen af de Omkostninger, som dets Underholdning udfordrer, til det er 10 Aar gammelt.

Gr. da naturlig Billighed selv tilsiger, at den, som besvangrer et Qvindfolk og med hende avler et uægte Barn, bør lige med Moderen tage Deel i den Byrde og de Omkostninger, som Barnets Underhold og Opdragelse udkræver; men det dog ofte er erfaret, at en og anden saadan Barnefader har søgt at unddrage sig fra at opfylde denne naturlige Pligt, og at kaste al Byrden af Barnets opdragelse paa Moderen, det besovede Qvindfolk alene, som derved ofte, naar hun er fattig og ellers ingen Tilflugt har, sættes i de bedrøveligste Omstændigheder, hvilket lettelig kan have adskillige farlige og skadelige Følger; Så bliver, til saadant at forekomme og for at forbinde slige Forældre til at efterkomme de dem paaliggende naturlige Pligter mod de af dem avlede Børn, følgende befalede:

Den, som er Fader til et uægte Barn, skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse og efter hans Vilkår og Formue erlægge i det mindste Halvdelen af de Omkostninger, som Barnets nødtørftige Underholdning, efter Øvrighedens Skiønnende, udfordrer, og dermed continuere, til Barnet er 10 Aar gammelt. Findes nogen Barnefader herudi vægerlig, skal Overøvrigheden forhjelpe Moderen, som har Barnet hos sig eller besørger dets Opdragelse, til at nyde, af hans Løn eller anden Indkomst, det han saaledes skal betale til Barnets Underholdning og Opdragelse.«

Det hævdedes således, at naturretten eller naturlig billighed førte til, at forældrene i forening skulle underholde de børn, de havde sat i verden. Faderen blev ganske vist ikke forpligtet til at give børn født uden for ægteskab den standsmæssige opdragelse, som det påhvilede ham at give ægtebørn, idet denne videregående pligt beroede på de borgerlige virkninger af ægteskabet. Den naturlige pligt medførte i øvrigt kun, at faderen skulle sørge for barnets nødtørftige underhold og kun til barnets 10. år.

Selv om forordningen af 1763 fastslog faderens underholdsforpligtelse over for børn født uden for ægteskab, var den alligevel mere en fortsættelse af den allerede herskende retstilstand på området end en nydannelse.

Da det fortsat kneb med at få de udlagte barnefædre til at bidrage til børnenes forsørgelse selv om de af øvrigheden skønnes at have midler hertil, blev der ved forordning af 10. december 1790 skabt mulighed for at indsætte modvillige betalere i Forbedrings- og Tugthuset.

Forordning af 10. december 1790

Forordning at uægte Børns Fædre, naar de ikke udrede det Bidrag til saadanne deres Børns opfostring, som dem af Øvrigheden, i følge fr. 14. oct. 1763, paalægges, bør hensættes til Arbeid i forbedrings- eller Tugthuset.

Cancel. p. 110. Cancelli brev, 9. apr. 1791, 18. og 25. februar, 9. juni og 7. juli 1792. Henviser til de cancelliskrivelser, som blev udsendt til myndighederne i den forbindelse.

Da fædre til saadanne Børn som ere avlede uden for Ægteskab, undertiden søger at unddrage sig fra den naturlige pligt, at bidrage til disse deres Børns Underholdning og Opdragelse, og de, når Øvrighederne, i følge fr. 14. Oct. 1763 foranstalte Udpantning hos dem, for den Deel af Underholdnings-Pengene, som paaligger dem at udrede, enten forstille eller pro forma pantsætte deres Gods, og saaledes, ved Underfundighed, overtræde fornævnte retfærdige Bud, saa er det fundet fornødent, at tillægge et Tvangs-Middel, som kan blive tilstrækkeligt til at bevirke dets efterlevelse.

Når uægte Børns fædre ikke betaler det Bidrag til deres Børns Opfostring, som øvrigheden, i overensstemmelse med fr. 14. Oct. 1763, finder billigt; da skal bemeldte Øvrighed lade dem hensætte til Arbeide i Forbedrings- eller Tugthuset, i saa lange Tid, som Fr. 6. Dec. 1743, 14 § fastsætter, i hensigt til dem, som ikke formaae at udrede idømte Strafbøder.

Forordning af 6. december 1743 angaaende idømte Penge-Bøders Inddrivelse og hvorledes den Skyldige, naar deres Betaling en erholdes kand, bør straffes på Kroppen med videre.

§ 14.

Almues Folk skulle forsone de Penge-Bøder, som ikke formaae at udrede, med arbeide: Mand-Folkene forviser Øvrigheden ved fogden, til den i Provincen commanderende General, som anordninger, i hvilken Fæstning de skulle arbeide; og Qvind-Folkene forviser Stift-Befalingsmanden ligeledes til det Kvindehuss, hvorudi de skulle til Arbeide indsættes. Og haver Øvrigheden tillige i sin udgivende skriftlige Resolution at fastsætte, hvor i lang Tiid de Skyldige saaledes på Kroppen skulle straffes. så at deres en Dags arbejde for hver mark Danske, som de ikke kunde betale.

Ved plakat af 28. maj 1825 om behandlingen af sager angående underholdsbidrag til uægte børn, blev det foreskrevet, at Overøvrigheden i de tilfælde, hvor faderskabet indbød tvivl, skulle være moderen behjælpelig med at få sagen påkendt ved politiretten. For at en mand kunne dømmes som bidragspligtig, måtte retten foretage en bevismæssig bedømmelse af sandsynligheden for, at den af moderen udlagte mand var far til det pågældende barn.

Der var endvidere mulighed for, at flere mænd samtidig blev anset som bidragspligtige, hvorefter de hæftede solidarisk for underholdsbidraget.

Pligten udvidedes ved plakat af 6. december 1839 om underholdsbidrag til børn født uden for ægteskab til at gælde indtil barnets 14. år, dog således at bidraget for de sidste 4 år kunne nedsættes, hvis barnet begyndte at "erhverve noget". Det blev endvidere præciseret, at pligten under visse omstændigheder kunne udvides, fx i tilfælde af moderens død.

Med disse senere ændringer bestod forordningen stort set uændret indtil 1908.

Efter 1908Børn født i ægteskab

Forsørgelsen af ægtebørn må naturligt have været forudsat varetaget i hjemmet efter hjemmets, barnets osv. forhold.

Efter den tidligere gældende ret måtte det vistnok antages, at forældres retsligt til at underholde deres ægte børn kun strakte sig til at sørge for, at de ikke faldt det offentlige til byrde, så at der ikke kunne afkræves dem mere end nødvendigt til børnenes nødtørftige underhold. Forældrenes forsørgelsespligt vedvarede ifølge forudsætningen i Plakat af 19. nov. 1828, indtil forældremagten ophørte, dog måtte de selv efter dette tidspunkt forsørge afsindige børn, såfremt de dertil havde evne.

Der er dog al mulig grund til at antage, at ægtebørn, der forsørgedes i hjemmet, voksede op under langt gunstigere vilkår end børn født uden for ægteskab.

1908-lovene

I 1908 gennemførtes lov nr. 130 af 27. maj 1908 indeholdende "Bestemmelser om Børn udenfor Ægteskab og disses Forældre" og lov nr. 131 af 27. maj 1908 indeholdende "nogle Bestemmelser om Hustruers og Ægtebørns Retsstilling."

Børn født uden for ægteskab

Lov nr. 130 af 27. maj 1908 går i det væsentlige ud på i højere grad end tidligere at sikre også børn uden for ægteskab et forsvarligt underhold. Fædres bidrag forhøjedes således til 3/5 af udgifterne til barnets underhold. Disse udgifter beregnedes iflg. lovens § 1, stk. 2, således:

"Ved Afgørelsen af Bidragspligtens Omfang skal det have for Øje, at Barnets Forsørgelse bør ske i Overensstemmelse med Moderens Livsforhold, dog saaledes, at den er forsvarlig og ikke ringere end i gode Plejehjem paa den Egn, hvor Barnet forsørges, men heller ikke udover almindelig gode Middelkaar."

Baggrunden for, at bidraget som noget nyt skulle fastsættes efter moderens livsforhold, var at det ved 1763-forordningen kun havde været tanken, at barnet skulle ydes den »nødtørftigste Forsorg«.

Det var muligt at fastsætte lavere bidrag, når omstændighederne talte derfor, ligesom det var muligt at fastsætte højere bidrag, når moderen ikke uden betydelig vanskelighed kunne antages at opfylde sin del af forsørgelsen. Var barnet »frugt af en ved dom fastslået kønsfrihedsforbrydelse«, havde faderen den fulde forsørgelsespligt alene.

Som hovedregel gjaldt forsørgelsespligten nu indtil barnets fyldte 18. år. Bidraget skulle betales forud for hver periode, der dog ikke måtte overstige ½ år. Der indførtes særlige bidrag til barnets dåb, konfirmation, sygdom, begravelse og uddannelse, og der var fortsat mulighed for, at moderen kunne søge om, at faderen skulle betale bidrag til udgifterne ved hendes barsel og underhold i en måned før og en måned efter fødslen.

Reglerne om forskudsvis udbetaling af bidrag samt om Overøvrighedens fastsættelse af normalbidraget var stort set uændrede, jf. §§ 4 og 815.

Ved lovens § 14 opretholdtes i øvrigt den i 1825 indførte regel om, at flere mænd samtidig kunne pålægges bidragspligt. Hver bidragspligtig var ansvarlig for hele bidraget (solidarisk ansvar), men kunne, når han havde betalt det, indkræve en forholdsmæssig andel hos hver af de andre bidragspligtige.

Børn født i ægteskab

Efter lov nr. 131 af 27. maj 1908 havde manden i tilfælde, hvor ægtefællerne levede sammen, pligt til efter evne at sørge forsvarligt for hustru og børn. Betalte manden ikke, kunne hustruen bede Overøvrigheden om at fastsætte bidrag, jf. lovens § 2. Bidraget kunne hun kræve udbetalt forskudsvis, hvis manden ikke betalte i rette tid. Dette var dog betinget af, at samlivet mellem ægtefællerne var ophævet, jf. lovens § 4. Bidraget opgjordes efter samme principper som for børn født uden for ægteskab, jf. lovens § 8.

1937-lovene

Karakteristisk for udviklingen indtil gennemførelsen af 1937-lovene var, at ændringer i den hidtidige retstilstand hovedsagelig blev gennemført for at forbedre barnets økonomiske kår.

Børnelovene af 7. maj 1937 betød her et afgørende brud med den hidtidige retstilstand, idet der ved lovene i princippet gennemførtes ligestilling af børn født i og børn født uden for ægteskab. Et barn født uden for ægteskab fik bl.a. ret til at kende faderen og til at bruge hans navn. Barnet fik også arveret efter sin far.

På bidragsområdet skete der også noget. Faderen til et barn født uden for ægteskab blev således nu pålagt fuld forsørgelsespligt indtil barnets fyldte 18. år.

Børn født uden for ægteskab

Lov nr. 131 af 7. maj 1937 om Børn født uden for Ægteskab fastslår i § 1 følgende:

»Børn født uden for ægteskab har samme retlige stilling i forhold til deres forældre, som ægtebørn, medmindre lovgivningen udtrykkeligt fastsætter andet.«

Af § 3, stk. 2, fremgår det, at der ved fastlæggelsen af målestokken for barnets forsørgelse samt dets opdragelse og uddannelse skulle tages hensyn til begge forældrenes livsvilkår og barnets tarv. Dette var en væsentlig nyskabelse i forhold til tidligere lovgivning, hvorefter det alene havde været moderens livsvilkår, der blev lagt til grund for barnets forsørgelse.

Man opretholdt systemet, hvorefter en eller flere mænd kunne blive dømt som bidragspligtige, hvis de pågældendes faderskab ikke kunne udelukkes, jf. lovens § 14, stk. 2. Hver bidragspligtig blev pålagt fuld bidragspligt og ikke som tidligere, hvor bidraget deltes imellem dem.

Bidragspligten kunne i visse tilfælde udstrækkes til efter det fyldte 18. år, hvis barnet var under uddannelse, dog ikke ud over barnets 21. år, jf. lovens § 20, stk. 5.

Parterne kunne endelig indgå aftale om bidraget, men disse aftaler var kun gyldige, når de var godkendt af Overøvrigheden, jf. lovens § 25.

Børn født i ægteskab

På ægtebarnsområdet understregedes ligestillingen ved, at reguleringen af børnebidrag bestod af henvisninger til visse af bidragsbestemmelserne i 1937-loven. Dette gjaldt således de centrale bestemmelser om bidragspligtens varighed, om de særlige bidrag m.v.

Børneloven af 18. maj 1960

Først ved lov nr. 200 af 18. maj 1960 vedtoges en fælles lov for børn født henholdsvis i og uden for ægteskab. Der havde dog som nævnt allerede været tale om en principiel ligestilling siden vedtagelsen af 1937-lovene. Loven blev udarbejdet på grundlag af betænkning nr. 126/1955 om ændring af reglerne om faderskab. Betænkningen udarbejdedes som led i et nordisk lovsamarbejde. Det foresloges heri blandt andet at ophæve systemet, hvorefter der kunne fastslås bidragspligt, men ikke faderskab.

Yderligere kan nævnes, at der i loven ikke længere findes bestemmelser om den offentligretlige forsørgelsespligt. En skarpere adskillelse af reglerne om henholdsvis den privatretlige og den offentligretlige forsørgelsespligt var allerede påbegyndt ved 1933-loven og fortsattes nu ved børneloven og senere ved forsørgsloven fra 1960.

Kilder: Den Store Danske
På sporet af slægten
<http://www.akj-cbj.dk/Malene-Jensdatter.htm>
http://aner.svaner.com/Generalogy/gen_sider/dk/Navngivning.htm
Anthony Svane og uddrag fra <http://www.viborghistorie.dk>
Forlaget Grifo

Læs også: Uægte børn – en udstødt befolkningsgruppe? Om uægte børn i Salling fra 1750 til 1830
Af Asbjørn Romvig Thomsen i Siden Saxo Nr. 2, 2012
Fundet på: <http://www.kittaogsvan.dk/files/Uegte-born.pdf>.

Vedhæftet denne artikel som side 6.



Den enlige mor og hendes børn var i 1700- og 1800-tallet socialt udsatte eksistenser – som det tydeligt ses af dette maleri fra 1888 af Frants Henningsen (1850-1908) med den sigende titel: "Forladt". Men at være socialt udsat er ikke det samme som at være socialt udstødt. Maleriet hænger på ARoS.

Uægte børn – en udstødt befolkningsgruppe?

Om uægte børn i Salling fra 1750 til 1830

Det er en udbredt opfattelse, at uægte børn 'i gamle dage' blev udsat for social stigmatisering, fordi omgivelserne lod deres forældres (eller rettere: deres mødres) synder nedarves på dem. I denne artikel undersøges en række konkrete skæbner fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet – hvilket giver anledning til at sætte kraftigt spørgsmålstegn ved, om det omgivende samfund i denne periode virkelig var så fordømmende.

ASBJØRN ROMVIG THOMSEN

Et uægte barn er et barn, der er født uden for ægteskab. Nu om dage findes der ikke nogen juridisk sondring mellem ægte og uægte børn, men i 1700- og 1800-tallet var det helt anderledes – eksempelvis var barnet kun berettiget til at arve efter moderen, ligesom faderen formelt set helt frem til 1919 kunne sværge sig fri af faderskabet. Det var desuden frem til 1812 strafbart at få et uægte barn; de ugifte forældre kunne straffes med bøder og fængsel samt – frem til 1767 – tvinges til at skrifte deres synd offentligt i kirken.

I 1700-tallet blev rundt regnet 5% af alle nyfødte børn i Danmark født uden for ægteskab. Dette steg i løbet af de første årtier af 1800-tallet til cirka 10%. Denne artikel skal handle om de 117 uægte børn, der i perioden 1750-1830 – altså netop i



En udlagt barnefader sværger sig fri af faderskabet ved herredsretten, mens moderen står ved siden af med barnet på armen. Træskulptur af Axel Robert Petersson, kaldet "Döderhultarn" (1868-1925). Foto af Bengt Oberger, Wikimedia Commons.

denne periode med en kraftig stigning i andelen af uægte børn – blev født i de tre tyske nabosogne Junget, Torum og Selde på halvøen Salling i Limfjorden.

De ugifte forældre og deres baggrund

De 117 uægte børn, der i 1750-1830 blev født i de tre Salling-sogne, var børn af 100 forskellige mødre og 104 fædre. Rekordholder blandt forældrene var husmanden

Thomas Jensen i Junget, der i perioden 1789-1818 fik hele seks uægte børn: i 1789 og 1791 med Bodil Christensdatter, igen i 1791 med Mette Jeppesdatter, som han året efter blev gift med, og i 1812, 1815 og 1818 – mens han var gift med Mette Jeppesdatter – fik han tre børn med sin kusine, enken Anne Nielsdatter.

I denne periode var en meget stor del af brudene rundt om i landets kirker allerede gravide, når de stod ved alteret. Det drejede sig efter alt at dømme om cirka halvdelen af brudene, og cirka hver tredje var allerede ved trolovelsen gravid. Mange førægteskabelige graviditeter førte altså til en vielse i god tid inden fødslen. Men hvorfor ikke alle?

For et stort mindretal (omtrent 15%) ligger svaret ligefor: De kunne ikke blive gift, uanset om de så måtte have lyst til det. I disse tilfælde var en af forældrene – stort set altid faderen – nemlig gift i forvejen, men med en anden. Derfor var giftermål

Selde. Junget og Torum sognes placering i det nordøstlige hjørne af halvøen Salling. Mod syd er købstaden Skive – Sallings ikke videre centralt placerede administrative centrum – markeret, og mod vest er den nærmeste købstad, Nykøbing Mors, markeret. *Kort af Asbjørn Romvig Thomsen.*



udelukket. Hertil kom, at den gifte havde begået 'hor', og lovgivningen sagde, at man aldrig måtte gifte sig med en tidligere horpartner, selv hvis man blev skilt, eller den bedragne ægtefælle døde.

Om andre 20% kan det konstateres, at forældrene rent faktisk *blev* gift, men først efter (og i nogle tilfælde længe efter) barnets fødsel. Der findes i de tre sogne flere eksempler på, at to ugifte forældre giftede sig adskillige år efter deres fælles barns fødsel – og efter at hun i mellemtiden havde fået et uægte barn med en anden mand. Man kan da med rette spørge, hvorfor disse par ikke giftede sig før fødslen af barnet, der først regnedes for ægtebarn fra det øjeblik, forældrene var blevet viet. Overordnet set er svaret det samme, som er grunden til, at mange andre ugifte forældre aldrig blev gift: at forældrene ikke havde økonomisk mulighed for at stifte familie i det øjeblik, hvor graviditeten ellers gav anledning til det.

Den høje andel af gravide brude viser med al ønskelig tydelighed, at vi står over for et samfund, hvor det førægteskabelige seksuelle samkvem snarere var reglen end undtagelsen, og hvor der for en kvinde intet som helst usædvanligt var i at blive gravid med en mand uden at være gift med ham. Bevares, det var da bedst at undgå, men mange kom ud for det. Samtidig skete der i perioden en kraftig befolkningstilvækst, som gjorde det sværere og sværere for landbobefolkningens mange børn at komme til fadet, når de blev voksne. Der var simpelt hen ikke jord nok til alle, der ville have det.

Hvor en førægteskabelig graviditet i 1700-tallet ofte kunne reddes med fæstet på et ledigt sted eller et lidt fremskyndet generationsskifte, var dette ikke længere en mulighed i 1800-tallet, hvor der ikke var ledig jord, og hvor selvejet havde gjort, at de øvrige – og nu ofte mange – arvinger måtte købes ud af forældrenes ejendom. I en sådan situation var det nødvendigt med en opsparing, før man stiftede familie. Denne opsparing måtte de unge mennesker oparbejde, mens de arbejdede som ugifte karle og piger, og her kunne en uønsket graviditet pludselig komme aldeles

LÆS MERE

Georg Hansen: *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede*. København 1957.

Hans Chr. Johansen: *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede*. Odense 1976.

Hans Chr. Johansen: Letsindige unge på Nordfyn? *Landbohistorisk Tidsskrift 2008:1*. Viborg 2008, s. 57-89.

Harald Jørgensen: *Det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark*. København 1940.

Anne Løkke: *Døden i barndommen. Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800 til 1920*. København 1998.

Asbjørn Romvig Thomsen: "Hor. Om ægteskabsbruddets udbredelse og baggrund i 1700- og 1800-tallets landbosamfund". *Den Jyske Historiker 2002*, nr. 98-99. Højbjerg 2002, s. 87-108.

Asbjørn Romvig Thomsen: *Uægte børn og ugifte forældre – udstøtte eller integrerede?* Vojens 2005.

Asbjørn Romvig Thomsen: *Lykkens smedje? Social mobilitet og social stabilitet over fem generationer i tre sogne i Salling 1750-1850*. Viborg 2011.



Frem til 1812 var det strafbart at få et barn uden for ægteskab. I dette år afskaffedes lejermålsbøderne for at undgå, at bøderne forværrede forældrenes økonomiske udfordringer yderligere. Før den tid havde de adelige godsejere på landet ansvaret for at tiltale lejermålsbegængerne og kunne til gengæld inkassere bøderne. De borgerlige godsejere måtte derimod overlade dette til det almindelige retssystem. I Junget, Torum og Selde sogne ejede to godser det meste af jorden: Kjeldgård og Jungetgård. Vi kender stort set kun til sager imod Jungetgårds bønder, for deres herskab var borgerligt, så sagerne findes i herredsrettens bevarede arkiv. På Kjeldgård var godsejerne adelige, og da der ikke i godsarkivet findes noget bevaret om deres egen forfølgelse af synderne, ved vi ikke noget om, i hvor høj grad det faktisk skete. *Gouache af Rasmus Henrik Kruse (1796-1877): "Jungetgaard i Aaret 1869 taget fra Nordvst". Gengivet efter Asbjørn Romvig Thomsen: Lykkens smedje?*

ubelejligt. En analyse af alderen på de ugifte forældre fra de tre sogne i Salling viser da også, at fædrene i gennemsnit var tre år yngre end den gennemsnitlige alder for førstegangsviede i perioden: De havde simpelt hen ikke en opsparing, der var stor nok til, at de kunne gifte sig og stifte familie.

Et andet mønster støtter denne konklusion. En analyse af de ugifte forældres baggrund viser, at deres egne forældre – altså de uægte børns bedsteforældre – generelt var fattigere end gennemsnittet. Overordnet set kom de ugifte forældre ganske vist fra samme sociale baggrund som deres jævnaldrende – fordelt på gårdmands-, husmands- og daglejerbørn – men en nærmere analyse af forældrenes økonomiske tilstand viser altså, at de særligt var børn af de fattigste medlemmer af disse forskellige socialgrupper. Meget tyder således på, at den ellers så besnærende årsagssammenhæng, at et uægte barn medførte de ugifte forældres (og særligt moderens) økonomiske deroute, i virkeligheden skal vendes om: Barnet blev uægte, fordi forældrene i forvejen ikke havde råd til at gifte sig og gøre det ægte.

Dødeligheden blandt de uægte børn

Historikeren Anne Løkke påpeger i sin doktordisputats *Døden i barndommen* (1998), at alle undersøgelser viser, at uægte børn i 1800-tallet oftere døde som små end ægte børn. En meget stor del – nok omtrent hvert femte – af de uægte børn, der blev født i Danmark i anden halvdel af 1700-tallet, blev født på Fødselsstiftelsen i København. Her kunne ugifte mødre føde deres børn anonymt. Helt i overensstemmelse med Anne Løkkes opsummering har historikeren Jesper Steffensen i sit

speciale påvist, at mindst 65% og måske helt op til 90% af de børn, der blev født på Stiftelsen i 1790'erne, døde i løbet af deres første seks leveår.

I den samme periode var den normale børnedødelighed på landet langt lavere. En gennemsnitsberegning på et repræsentativt udsnit af landsogne har således vist, at "kun" omtrent hvert tredje barn på landet døde inden sin 10-års fødselsdag. Det samme gjorde sig gældende for de tre Salling-sogne, hvor netop knap en tredjedel af alle de børn, der blev født i perioden 1750-1830 – ægte som uægte – døde, før de blev 10 år.

Junget, Torum og Selde sogne udgør på dette punkt undtagelsen, der bekræfter reglen. Her var der nemlig ikke nogen overdødelighed blandt de uægte: Også blandt dem var det "kun" knap en tredjedel, der døde, før de blev 10 år. Denne usædvanligt moderate dødelighed blandt de uægte børn kan blandt andet skyldes, at det i de tre Salling-sogne var mest normalt, at børnene blev hos deres mødre og dermed blev ammet og fik opbygget antistoffer via amningen – noget, der eksempelvis ikke skete for de børn, der blev sat i pleje fra Fødselsstiftelsen.

Det uægte barn hos sin mor

Størstedelen af de uægte børn fra Junget, Torum og Selde sogne voksede op hos deres mor. Først fra 1763 blev faderen ved lov pålagt at bidrage i klingende mønt til barnets opvækst, hvad der i 1794 medførte, at Kongen så sig nødsaget til at dekretere, at forældremyndigheden naturligvis var moderens. Når det var nødvendigt at slå dette fast, skyldtes det, at Kongen havde erfaret, at ugifte fædre havde krævet at få lov at opfostre barnet for på den måde at slippe for underholdsbidraget. Da enhver jo vidste, at en ugift mand hverken evnede eller reelt ønskede at opfostre sit barn med den rette kærlige indstilling, var det klart, "at der ej skal agtes på deslige udflugter".

Blandt de uægte børn fra de tre sogne kender vi kun til et tilfælde, hvor barnet boede hos sin ugifte fader og dennes forældre – og netop i dette tilfælde blev forældrene nogle år senere gift. Samtlige øvrige børn, der voksede op hos familien, voksede op hos moderen eller dennes familie. Med 1763-forordningen var faderens bidrag imidlertid blevet en vigtig del af moderens kamp for at holde sig selv og barnet i live.

Men faderens bidrag kunne også være en væsentlig faktor, når den ugifte moder bevægede sig ud på giftermålsmarkedet. En del mødre blev gift med andre mænd end deres børns fædre, og her kunne det være en formildende omstændighed for den vordende stedfader, hvis der var udsigt til økonomisk tilskud fra den biologiske fader til det medfølgende barn.

Det fremgår i hvert fald af sagen mellem Mette Mortensdatter og hendes barnefader, Hans Jensen Mulvad. Hans Mulvad var søn af sognets rigeste bonde, men var åbenbart lidt af en døgenigt. Han så sig da heller ikke for god til – da barnet var otte år gammelt – at bede amtmanden om at få det fastsatte årlige bidrag på seks rigsdaler reduceret eller helt afskaffet, fordi han ingen penge tjente. Da moderen rutinemæssigt blev bedt om at udtale sig, kom der et bittert brev tilbage. For det første, meddelte hun, havde hun kun fået bidraget for samlet tre år – Hans Mulvad var altså fem år bagud. For det andet kunne hun godt forstå, at han angav ikke at



Fødselsstiftelsen blev oprettet i 1750 for at undgå fødsler i dølgsmål og efterfølgende barnemord. Her kunne mødre føde deres børn og efterlade dem uden at opgive hverken deres eget eller barnefaderens navn. Først i 1908 gjorde en lovændring det til moderens pligt at oplyse sit eget navn. Langt størstedelen af børnene, der blev født på Fødselsstiftelsen, var uægte. *Johannes Wiedewelt (1731-1802): "Jomfruen paa Fødselsstiftelsen". Gengivet efter Asbjørn Romvig Thomsen: Uægte børn og ugifte forældre – udstødte eller integrerede?*

De fleste uægte børn voksede op sammen med deres moder. Mange kvinder i Salling – enlige såvel som gifte koner – ernærede sig af forskellige former for håndarbejde som for eksempel spinding, binding og vævning. Disse aktiviteter kunne faktisk være ganske indbringende. Her ses en stue med børn og en kvinde, der karter, på en tegning/akvarel af Hans Smidth (1839-1917), som i sin kunst ofte skildrede almueliv i Salling. Gengivet efter Palle O. Christiansen: De forsvundne.



have nogen næringsvej – han gik nemlig hjemme hos sin rige fader uden at foretage sig noget. Hun og hendes mand kunne kun akkurat og med hårdt arbejde slå sig igennem på den fæstegård, som de havde overtaget efter hendes fader, så de havde i høj grad brug for pengene. Og, skrev hun, ”min mand vil ikke vide noget af barnet at sige, medmindre jeg erholder bidraget.”

Det er ikke umuligt, at Mette Mortensdatter har sat mandens holdning på spidsen for at argumentere så meget desto tungere for bibeholdelsen af bidragets størrelse, men det er slet ikke usandsynligt, at barnets forsørgelse var indgået i forhandlingerne om et eventuelt ægteskab – og Mette og hendes mand var netop blevet gift et halvt år før denne sag.

Denne historie tyder på, at det uægte barn kunne ses som en økonomisk belastning for moderen, når hun skulle finde sig en ægtefælle. Men når man kigger på mønsteret bag de ægteskaber, som de ugifte mødre indgik, viser der sig et ganske andet billede end det forventede. Hvis det uægte barn var en barriere for kvindens ægteskabschancer, skulle man jo tro, at det blev lettere for hende at blive gift sidenhen, hvis barnet døde som lille. Men det er ikke tilfældet. Tværtimod: Tallene fra Salling viser, at de ugifte mødre, hvis børn overlevede barndommen, havde større chancer for at blive gift – også med en anden mand end barnefaderen – end de mødre, hvis børn døde som spæde. Barnet synes altså ikke at have været en uovervindelig økono-

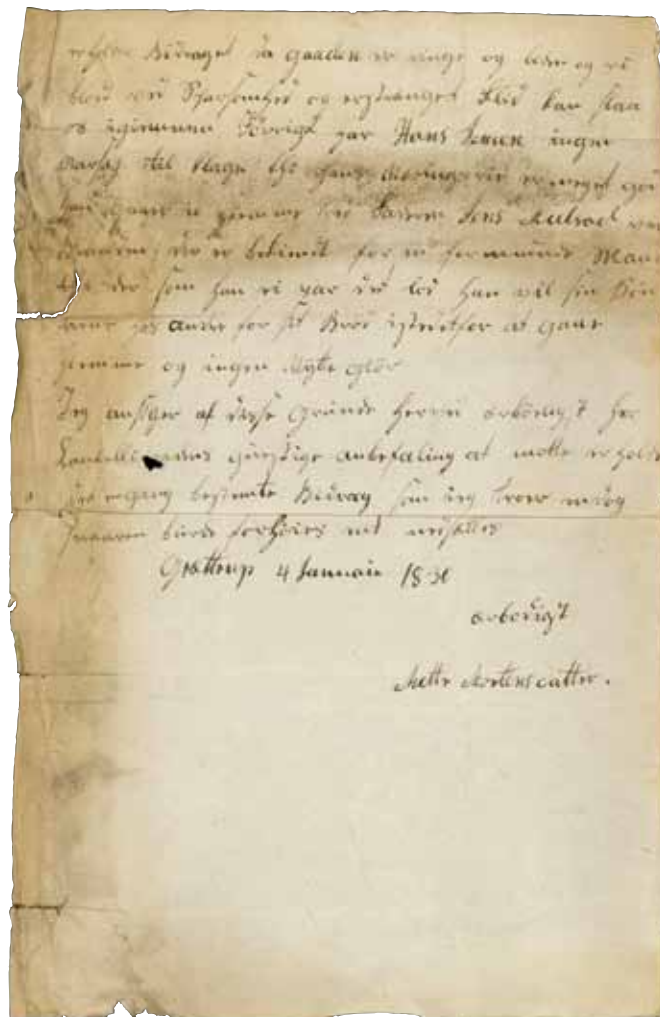
misk belastning (og måske slet ikke, hvis der fulgte et alimentationsbidrag med) – og det kunne sågar måske endda repræsentere et plus for den vordende brudgom, at bruden allerede havde vist sin evne til at sætte levedygtige børn i verden?

Det uægte barn i pleje

Et mindretal af de uægte børn fra de tre Salling-sogne – skønsmæssigt hvert fjerde eller hvert femte – voksede op hos en plejefamilie. Når et barn skulle anbringes i en plejefamilie, havde de lokale fattigkommissioner mulighed for at lade afholde en offentlig auktion, hvor børnene blev vist frem, og de potentielle plejefamilier kunne underbyde hinanden. Af historikeren Harald Jørgensens undersøgelse af fattigvæsenets historie fremgår det, at denne – antageligt traumatiserende – fremgangsmåde rent faktisk blev anvendt, men dog vist ikke var videre udbredt. Jeg har da heller ikke vidnesbyrd om sådanne offentlige auktioner fra Salling.

Der er dog ingen tvivl om, at myndighederne afsøgte markedet for de billigste løsninger, når et barn skulle anbringes på det offentlige regning. I en tragisk sag fra 1777, hvor den tilsyneladende lidt småtbegavede tjenestepige Anne Iversdatter fra Møgeltorum i hemmelighed havde født et barn og efterladt det på gårdens askemødding (hvor det kort efter blev fundet), bad amtmanden den lokale præst om i al hast at finde en plejefamilie til det lille barn. Præsten skrev et par dage senere tilbage, at han havde anbragt barnet hos en kone, der mod ni rigsdaler årligt havde lovet at ”pleye, klæde og i alle Ting saaledes begægne Barnet, som hun agter at forsvare for vor fælles Gud og Dommer”. Præsten havde dog også haft andre muligheder end netop denne kone: ”Jeg kunde for meget ringere faaet andre til at tage imod Barnet men ieg har erfaret, at det Arbeyde som sælges for lidet, duer lidet; og de som for ringere Betaling vilde opklække denne Forladte, vilde alleene have Betalingen, og maaskee lade Barnet fornemme Virkningen af et ufølsom og egennyttigt Hierte.” Der var med andre ord folk også i disse sogne, som kunne finde på at tage imod et plejebarn af rent økonomiske årsager – men der var altså også ordentlige folk, som præsten trygt mente at kunne overlade et forsvarsløst plejebarn til.

Hvor det altså ikke nødvendigvis var en ulykke for et fattigt barn at komme i pleje hos en fremmed familie, var det imidlertid heller ikke nødvendigvis lykken at blive sat i pleje hos familiemedlemmer. Det fremgår af en anden sag fra Salling. Her havde husmand og daglejer Gravers Mortensen fra Selde i 1823 tilbudt at tage sin søsters



En kvinde, der kunne svare for sig: Bagsiden af Mette Mortensdatters egenhændige og let krøllede svar til herredsfogeden i forbindelse med, at hendes barnefader, storbondesønnen Hans Mulvad, havde bedt om at få alimentationsbidraget sat ned. Det nægtede Mette pure at gå med til. Hun påpegede blandt andet, at hun manglede at få de seneste fem års bidrag, ”som,” tilføjede hun, ”ieg troer endog snaarere burde forhøies end nedsættes.” Amtmanden så da heller ikke nogen grund til at sætte bidraget ned, så det forblev på det oprindelige niveau. *Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg amtsarkiv, B4-493, sag 1830K106.*

20.
Efterat Domme ubi Vores Høyeste Ret forfattede og afsagde ere, skulle Parterne deres Breve og Documenter ind den 10 Maanedes Forlieb, efterat Vores Høyeste Ret er endt, fra Justits-Secretæren afleveret, eller siden tage Stæde for Hiemgield, om de forkommes.

21.

Naar Domme ere afsagde ubi Vores Høyeste Ret, maasigen Memorial i samme Sag af Parterne indgives, mindre nogen Forflaring over den ergangne Dom af Høyeste Ret begiæres: Hvorefter, saavel som efter hvis Loven og andre om Høyeste Ret giordte Anordninger videre anmelder, enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette og for Stæde at tage vare: Thi byde og befale Vi hermed Vores Vice-Stadtholder i Vort Rige Norge, Vore Brever, Stiftbesalingsmand, Friherre, Amtmand, Lands-Dommere, Præsidenter, Borgmestere og Raad, Fogder og alle andre, som dette Vores Patent under Vort Cancellie-Scial tilskrevet vorder, at de det paa hverlige Stæder til alles Efterretning sicut lads lads og forsende. Givet paa Vort Slot Fredensborg, den 14de Octobris Anno 1763.

Under Vort Kenael. Haand og Signet.

Frederik R.

XXIII. Forordning.

Angaaende, at den, som er Fader til et uægte Barn, skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse, og efter Hans Formue erlægge, i det mindste Halvdel af de Omkostninger, som Barnets Underholdning udfærdrer, til det er Ti Aar gammel.

Vi Frederik den Femte, af Guds Raade, Konge til Danmark og Norge, de Wendes og Gothes &c. &c.
Givt

Givt alle vittigt, At som den Naturlige Vilighed sig tilslæger, at den, som bibrænger et Uvind-Koll, og med Hænde avle et uægte Barn, der, lige med Moderen, tage Del i den Væde og de Omkostninger, som Barnets Underhold og Opdragelse udtræder: Men det dog ofte er erfaret, at en og anden saadan Barne-Fader har søgt, at unddrage sig fra at bære sinde denne Naturlige Pligt, og at kaste al Vorden af Barnets Opdragelse paa Moderen, det befovede Uvind-Koll alleensom der ved ofte, naar Hun er fattig og ellers ingen Tilflugt har, sættes i de allerbedrøveligste Omstændigheder, hvilket lettelig kan have afskillige farlige og skadelige Følger. Saa have Vi til saadant at forekomme, og, for at forbinde slige Forældre til at efterkomme de dem paaliggende Naturlige Pligter med de af dem avlede Børn, Allernaadigt funden for got at anordne og befale, ligesom Vi og hermed Allernaadigt anordne og befale, at den, som er Fader til et uægte Barn, skal, ligesom Moderen, bære Omsorg for dets Opdragelse, og efter hans Vilkaar og Formue, erlægge i det mindste Halvdel af de Omkostninger, som Barnets nødvendige Underholdning, efter Forældrenes Staaende, udfærdrer, og hermed continuere, til Barnet er Ti Aar gammel. Skulle nogen Barne-Fader derudi indse vægerlig, skal Derigheden forbielse Moderen, som haver Barnet hos Sig, eller besørger dets Opdragelse, til at nøde det af Hans Een eller anden Indvinst, som Han saaledes skal være forbinden at betale til Barnets Underholdning og Opdragelse. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Thi byde Vi hermed og befale Vores Vice-Stadtholder i Vort Rige Norge, samt Brever, Stift-

D

ber

Opslag i Frederik 5.'s forordninger fra 1763, der viser begyndelsen til den skelsættende forordning af 14. oktober 1763, som pålagde den ugifte barnefader at bidrage til sit uægte barns opfostring. Bidraget skulle ydes helt frem til barnets 10. år – et udtryk for, i hvilken alder man dengang mente, at barnet så småt burde kunne begynde at forsørge sig selv ved sin arbejdskraft. Det var imidlertid først i 1888, at moderen reelt blev sikret bidraget, idet det offentlige da gik ind som garant for beløbet, hvis barnefaderen ikke kunne betale. Indtil da havde moderens eneste (og ringe) trøst været, at en ufornående barnefader ligesom andre skyldnere kunne afsone beløbet på vand og brød.

uægte datter i pleje formedelst en tønne rug, en tønne byg samt ”noget lidet til Hielp til Klæder” årligt. Med den omtalte søsters vandel for øje kunne fattigkommissionen udmærket godt se, at der ikke var nogen chance for, at hun selv kunne tage sig af barnet (hun fik i alt fem uægte børn), så de har været tilfredse med løsningen: Et familiemedlem tog sig af barnet mod en relativt beskedne plejeløn.

Der viste sig imidlertid at være et problem med denne løsning – Gravers Mortensen havde glemt at spørge sin kone, om også hun syntes, at ordningen var en god idé. Og det syntes hun ikke. Et halvt års tid senere anbefalede fattigkommissionen således stiftamtmanden at hæve kontrakten med familien, fordi ”Gravers Mortensen, som er en arbeidsom og retskaffen Mand, er beladt med en arrig Kone, som har fattet et saadant Had til dette uskyldige Barn, at det er at befrygte, at dets Forbliven i Huuset vil give Andledning vedvarende Splid imellem disse Ægtefolk, som mueligen endog ville gaae ud over Barnet”. Derefter blev kontrakten hævet.

Denne historie illustrerer et problem, som kunne opstå, når barnet blev sat i pleje hos familien – nemlig at kun den del af familien, som var blodsbeslægtet med barnet, følte sig forpligtet over for den lilles trivsel. Den slags skævhed opstod ikke, når plejefamilien var helt fremmed, men her risikerede man så til gengæld, at plejefamilien motiv for at tage imod barnet udelukkende var plejelønnen.

Endelig skal det nævnes, at en plejeanbringelse ikke nødvendigvis skete på det offentliges bekostning. En tjenstepige, der havde et uægte barn, havde således ofte ikke mulighed for at have barnet hos sig på tjenestestedet, men måtte i stedet



Fattigkommissionens brev fra 1824 til den "Høivelbaarne hr Stiftamtmand!" i Viborg amt, hvori kommissionen anbefaler stiftamtmanden at hæve den kontrakt, som var indgået med Gravers Mortensen om at opfostre søsterens barn. Gravers Mortensen havde påtaget sig at opfostre søsterens uægte datter, men hans kone viste sig at være uenig i hans beslutning, og det gav en sådan splid i familien, at man valgte at flytte barnet. Pigen, der hed Anne Cathrine Pedersdatter, fik efterfølgende et liv på samfundets bund. Hun kom som otteårig over til sin mor i Nykøbing på Mors, som i mellemtiden havde fået yderligere tre uægte børn og var på fattighjælp. Anne Cathrine selv fik også senere et uægte barn og blev gift med et notorisk fattig- og tugthuslem, der kom fra en natmandsfamilie. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg amtsarkiv, B4-399, sag 1824D57.

betale en plejefamilie for at opfostre barnet. Det har trods alt formodentligt været en fordel for barnet, at det var dets egen moder og ikke en principielt uinteresseret myndighed, der skulle finde en egnet plejefamilie – selv om moderens midler til at betale plejeløn utvivlsomt har været begrænsede.

De uægte børns fremtidschancer

Men hvordan så det da ud med de uægte børns muligheder i livet? Var de væsentligt ringere stillet end områdets jævnaldrende, men ægtefødte børn?



Et billede af fattigdom, 1895. Tøj var en investering i en helt anden størrelsesorden, end vi kender nu om dage. Det ses tydeligt på fototet af husmand Jesper Skrædder (1823-1902) på Ørre Hede, taget i 1895 af fotografen Peter Olesen (1866-1946). Jesper Skrædder var ganske vist ikke fra Salling, men han blev født som uægte barn af en enke og den udlagte barnefader: "en Kræmmer fra Holsteen ved Navn Peder." Kræmmere fra hertugdømmerne – som ingen levende sjæl kunne identificere – blev relativt ofte brugt som fiktive skalkeskjul for den virkelige barnefader. Jesper Skrædder blev fotograferet, fordi han var en af folkemindeforskeren Evald Tang Kristensens mest skattede meddelere. *Gengivet efter Palle O. Christiansen: De forsvundne.*

Dette spørgsmål kan undersøges fra flere synsvinkler. En oplagt synsvinkel er at se på, om de uægte børn fra Junget, Torum og Selde sogne fulgte i deres egne forældres fodspor ved selv at få uægte børn eller ved at have det svært med at få sig etableret i en normal kernefamilie. En optælling viser, at hvert fjerde af de uægte børn selv fik et uægte barn – en andel, der synes at svare meget godt til den gennemsnitlige andel af hele befolkningen i området. Her skilte de uægte børn sig altså ikke ud. Kigger man på de uægte børns chance for at blive gift, synes de heller ikke at have skilt sig ud fra det normale – langt de fleste blev gift, og kun ganske få forblev ugifte. Og en nærmere undersøgelse af, hvornår det første barn blev født efter ægteskabets indgåelse, viser, at det skete nøjagtig lige så tit for de uægte børn som for resten af befolkningen, at bruden var gravid ved giftermålet.

De uægte børn synes altså med andre ord at have opført sig langt mere normalt i familiemæssig henseende, end deres egne forældre havde gjort. Set fra denne synsvinkel var der ingen overførsel af negativ social arv at spore.

Det var der imidlertid set fra en anden synsvinkel – den socio-økonomiske. Vi har tidligere set, at de ugifte forældre generelt kom fra den økonomisk svageste del af landbosamfundets sociale grupper: Gårdmandsdatteren var datter af en af de fattigste

gårdmænd, og husmandssønnen var søn af en af de fattigste husmænd. Men hvor de uægte børns bedsteforældre trods alt for en stor dels vedkommende hørte hjemme i gårdmandsgruppen, gik det tilbage for forældregenerationen, der i højere grad endte som fattige husmænd og daglejere, mens det gik yderligere tilbage for børnene selv, der kun meget sjældent fik andel i den vigtige landbrugsjord. Andelen af gårdmænd blandt de tre generationer taler for sig selv: Blandt bedsteforældrene var der 47% gårdmænd, blandt forældrene 23% gårdmænd og blandt børnene kun 8% gårdmænd.

Denne udvikling skyldtes ikke udelukkende, at de ugifte forældre og de uægte børn var dårligt stillede. Det almindelige mønster i perioden var, at færre og færre gårdmandsbørn selv kunne få en gård, fordi befolkningsstigningen gjorde det vanskeligere at komme til jord. Der var simpelt hen større kamp om ressourcerne. Men selv om tilbagegangen over de tre generationer også var et generelt fænomen, er det tydeligt, at netop i denne intensiverede kamp om ressourcerne stod de ugifte forældre og deres børn ualmindelig svagt: Deres baggrund og deres personlige situation betød, at de kun sjældent blev vindere af kampen.

I det danske landbosamfund fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet var de ugifte forældre og deres uægte børn med andre ord fanget i en ond, økonomisk spiral. De var derimod ikke udstødte eller uglese eksisterer – dertil var de for almindelige.

Asbjørn Romvig Thomsen er arkivar og forsker ved Landsarkivet for Nørrejylland.